▶ DOSSIER
▶ GUÍA DIDÁCTICA
▶ ACTIVIDADES

globalexpress

A ACTUALIDADE NA AULA

Maio 2015 | Núm. 7 | Edición actualizada

A democracia máis alén das urnas

Democracia e participación

A cada catro anos, a cidadanía do Estado español é convocada para elixir aqueles que deberán facer as leis e gobernarán no seu nome. A democracia, porén, non se reduce a votar: é unha forma de convivir e organizarse que expresa e posibilita a dignidade dos seres humanos.

Global express **ofrece elementos para analizar o estado actual da democracia e algunhas propostas para responder ao principal desafío que hoxe é formulado: construír unha cidadanía participativa e libre.**

sumario

p. 02 As eleccións, unha forma de participación política
p. 02 Democracia e cidadanía
p. 03 A cidadanía, un concepto en evolución
p. 03 Unha cidade como un mundo
p. 04 De consumidores a cidadáns
p. 05 Obstáculos para a democracia e a participación
p. 06 Ámbitos de participación
p. 06 A cidadanía apréndese

OXFAM Intermón

As eleccións, unha forma de participación política

As eleccións adoitan ser presentadas polos medios de comunicación como "a festa da democracia", e votar, como a cerimonia que significa e pon en escena a participación política. É a forma en que eliximos aqueles que, no noso nome, farán as leis e gobernarán, o que as converte nun acontecemento de gran transcendencia.

Na campaña previa, os partidos expoñen os seus programas. É esixíbel que o fagan de maneira clara e veraz, como quen informa, non como quen tenta vender un produto: non é lexítimo confundir a participación política coa propaganda. A responsabilidade de se informar, non obstante, corresponde aos cidadáns e cidadás, que non nos podemos conformar con slogans e proclamas. Por súa vez, é unha ocasión apropiada –non a única– de facer chegar aos candidatos as nosas opinións e demandas. Este é o sentido de que ONGs e outras entidades sociais se dirixan aos partidos, especialmente durante a época electoral, para lles reclamar que asuman compromisos concretos na defensa dos dereitos humanos, o respecto ambiental ou a loita pola xustiza.

A oportunidade de se unir a estas iniciativas amplía as posibilidades participativas das eleccións e contribúe para lles dar sentido.

Desta forma, as eleccións poden significar un compromiso entre representantes e representados, que ten continuidade no atento e esixente acompañamento das políticas que se realizan. Porque a democracia é moito máis que votar: é unha forma de as sociedades se organizaren e funcionaren pola cal todas as persoas participan nas decisións que as afectan.

Democracia e cidadanía

O concepto e a práctica da democracia, na nosa tradición cultural, nacen nas cidades-estado da Grecia clásica, que nos legaron mesmo a terminoloxía. *Democracia* procede de *dḗmos* (δῆμος, pobo) e *krátos* (κράτος, soberanía ou poder); *política* fai referencia ao ámbito en que este réxime se desenvolvía, a cidade (*polis*).

As palabras teñen a súa importancia, xa que elas conteñen o que, no decurso do tempo, evolucionou até o estado actual da democracia, que dista moito de ter esgotado todas as súas posibilidades.

Na Grecia clásica, non toda a poboación podía participar no goberno da cidade; mulleres, nenos e escravos ficaban excluídos. De feito, o termino que designa o pobo significa o conxunto de cidadáns libres, quen eran suxeito político. Este dereito era negado ao resto.

A Roma imperial distingue entre quen **son suxeitos** políticos e quen **están suxeitos** á autoridade do Imperio. Os primeiros, cidadáns romanos, son ao principio os habitantes libres da cidade (Roma); máis tarde, o dereito de cidadanía vai sendo concedida a outros territorios do Imperio. O concepto, porén, non muda: quen non son cidadáns son escravos (dentro das fronteiras) ou bárbaros (fora das fronteiras), cuxo nome é unha onomatopea que reproduce o son inintelixíbel que a súa fala é para os ouvidos dos civilizados romanos.

Democracia, participación e cidadanía son tres termos intimamente ligados desde o principio.

A cidadanía, un concepto en evolución

A democracia non se reduce ao conxunto de normas e ritos que caracterizan un réxime político. É unha forma de se organizaren, de construíren xuntos, de conviviren os seres humanos de acordo cos trazos que lles son propios: liberdade, responsabilidade, autonomía, igualdade. Por tanto, é algo que se constrúe. Pode dicirse que a democracia é a meta e, sobre todo, o camiño: participase tomando parte na construción e na xestión do ben común.

Chegar á actual noción de cidadanía foi tamén un longo proceso, ás veces doloroso, e nin sempre lineal e ascendente, porque tamén o concepto vai sendo construído á medida que é exercido. Un proceso que transita da cidadanía exclusiva –distingue quen é cidadán de quen non o é– para unha concepción inclusiva.

Das democracias grega e romana, en que a cidadanía non era unha condición inherente a calquera habitante, á Revolución Francesa, pasando pola sociedade estamental da Idade Media de súbditos e señores, hai un paso moi significativo. O pobo pasa de súbdito para cidadán, non no sentido das *polis* gregas, senón no contrario: non é que sexa considerado pobo o conxunto de cidadáns libres, senón que o pobo todo é un conxunto de cidadáns libres (polo menos en principio e en masculino: as mulleres continúan excluídas).

Desde entón, os límites da cidadanía foron alargándose, nun proceso de universalización, en todos os sentidos.

Unha cidade como un mundo

Nestes tempos de globalización, a tarefa é globalizar tamén a democracia, construír unha cidadanía universal: todos os seres humanos somos suxeitos; participar é construír unha *cidade global*, cuxa "constitución", polo menos en principio, podería ser a Declaración Universal dos Dereitos Humanos. Esta cidadanía cosmopolita (unha cidade que é o mundo enteiro) é, por definición, inclusiva, de modo que **traballar contra calquera forma de exclusión é a forma elemental de participar na construción da cidade global.**

Se a cidadanía excluínte é construída **contra o outro**, na medida en que marca quen está dentro e quen fóra, a cidadanía global só se pode construír co outro, con todo outro. Non é xa que Hobbes e o seu "O home é o lobo do home" teñan pasado de moda; é que nin sequera Kant e a súa concepción da liberdade allea como límite da propia serven xa para esta cidadanía global. Capella exprésao con exactitude cando indica que "os outros desempeñan a respecto da nosa liberdade unha función distinta da limitadora; xustamente a contraria".[1]

Neste sentido, non parece que o modelo de convivencia máis apropiado sexa a competitividade; mellor sería pór de moda a competencia (aptitude, solvencia), tan conveniente para cooperar con outros para alcanzar obxectivos comúns. Mellor dito para construír o **ben común**, que non é a suma de bens particulares, nin o interese de grupo (que leva a calquera forma de corporativismo), senón o que é bo precisamente porque é común.

A democracia como proxecto compartido, tan cerca do concepto de ben común, é inseparábel da **responsabilidade** e do **compromiso** persoal. "Esta identificación de intereses entre individuo e ben común non nos é dada, senón que debe ser construída desde a liberdade, unha liberdade positiva, que implica responsabilidade solidaria e creativa".

A corresponsabilidade significa que se comparte con outros, e tamén que se responde perante outros. Isto é, non é unha cuestión individual, de cada cal a sós coa súa conciencia –aínda que si persoal–, xa que se trata dunha responsabilidade solidaria, real na medida en que cada persoa se compromete.

Dado que se trata dun proxecto compartido, é inseparábel dunha **ética democrática**, isto é, de acordo cos valores propios da cidadanía e que está na base dos comportamentos dos cidadáns e das cidadás reais. Sen unha e outra cosa, falar de democracia será un formalismo, un discurso baleiro.

Todo o dito formula algunhas preguntas sobre o modelo de desenvolvemento, de estilo de vida e de valores do mundo globalizado.

1 CAPELLA, Juan Ramón: *Los ciudadanos siervos*. Trotta. Madrid, 2006.
2 OLLER, Mª Dolores: "Ante una democracia de 'baja intensidad'. La democracia a construir". *Cuadernos CiJ*, nº 56. Barcelona, 1994.

De consumidores para cidadáns

Un obstáculo érguese neste camiño, que consiste en converter a "cidade", espazo en que exercer e gozar a cidadanía, nun mercado. Ten isto unha implicación cívica e política moi importante: xa non somos cidadáns e cidadás, senón consumidores, unha nova especie de protozoos, con aspecto humanoide, mais cuxa vida consiste en tragar, nun vasto abano de sentidos, incluídos os máis coloquiais. E abarcando non só os terreos do material, xa que o consumismo é un conxunto de comportamentos, hábitos e valores, un modelo de organización socioeconómica e de comportamento individual, unha ética, e mesmo unha estética.

Nunha sociedade que con precisión se denomina "de consumo", consumir (ou non consumir, ou consumir dunha determinada maneira) é unha forma de participar. Mesmo se podería dicir, en máis dun sentido, que a nosa capacidade de consumir é o que nos constitúe en suxeitos políticos, máis alén de formalidades administrativas. Isto significa que o **poder cidadán** se limita ao **poder adquisitivo**, convertido no poder relevante, pertinente, o que corresponde á *sociedade de consumo*. Quen non ten capacidade de acceder aos obxectos de consumo non é ninguén, é, literalmente *insignificante*; carece de relevancia, non ten nada que facer, non ten nada que dicir. É invisíbel.

Diríase que na sociedade de consumo a cidadanía abdicamos (só pode abdicar o soberano) a favor do mercado, auténtico detentor de cidadanía económica. "Esta cidadanía económica", explica Saskia Sassen, "non se envolve cos cidadáns, senón nas empresas e nos mercados, especialmente nos mercados financeiros globais, e non se sitúa nos cidadáns, senón nos axentes económicos globais. O feito de seren globais outorga a estes axentes poder sobre os gobernos individuais".[3] Se nun primeiro momento consistiu en transferir o poder real das institucións democráticas para as grandes corporacións, cada vez máis esta –literalmente– perversión se sustenta con instrumentos legais e institucionais, como o Acordo Transatlántico para o Comercio e o Investimento (máis coñecido como TTIP, siglas do nome en inglés), que se negocia con gran sixilo nestes momentos (2015). Por exemplo, os parlamentarios europeos que teñen que votalo só dispoñen de dúas horas para estudalo, nun sitio pechado, sen papel, bolígrafo, teléfono móbil, computador ou calquera outra posibilidade de tomar notas.

Este tratado retira aos gobernos e aos tribunais públicos decisións importantes sobre dereitos laborais, sociais e políticos. Como mostra, este exemplo: se unha empresa considera que a lexislación dun goberno lle xera perdas económicas nos investimentos que fai (ou que puider facer) no país en cuestión, deberá ser indemnizada. As discrepancias neste ou noutros terreos entre gobernos e transnacionais se dirimen en tribunais arbitrais privados, sen posibilidade de recorrer perante ningunha instancia pública. David Rockefeller xa o anunciaba nunha cea de embaixadores da ONU en 1994: "Algo debe substituír os gobernos, e o poder privado paréceme o adecuado". Todo un exercicio de usurpación, como titula Susan George o seu libro sobre o tema.[4] A mobilización cidadá conseguiu abrir unha fenda no sixilo, e colectivos de toda a Europa e dos EUA están a traballar para que non chegue a entrar en vigor.

Dicir o "mercado" é confundir os termos, porque sería como responsabilizar a natureza polos mortos nun terremoto (non os gobernantes, aqueles que planifican construír en lugares non apropiados, aqueles que constrúen, etc.), cos mesmos efectos: non se pode facer nada contra iso. Non é o mercado, senón aqueles que o rexen, porque, neste panorama de abdicacións, votamos aqueles que pouco deciden, e non votamos aqueles que non coñecemos mais si deciden.

Por iso, ***un consumo crítico e articulado é unha forma de participación política, de exercicio de cidadanía cosmopolita***, xa que ten, neste mundo globalizado, implicacións globais: comercio xusto, relacións Norte-Sur, etc.

3 SASSEN, Saskia: *¿Perdiendo el control? La soberanía en la era de la globalización*. Ed. Bellaterra. Barcelona, 2001. Pág. 55.
4 GEORGE, Susan: *Los usurpadores. Cómo las empresas transnacionales toman el poder*. Icaria. Barcelona, 2015.

Obstáculos para a democracia e a participación

A construción dunha sociedade de cidadáns encontra obstáculos importantes tanto nas condicións en que se desenvolve como nos propios suxeitos, que ás veces renunciamos ás nosas responsabilidades. Na realidade, distinguir entre dous ámbitos é só unha cuestión metodolóxica, porque o certo é que ambos se nutren mutuamente: unhas condicións desfavorábeis fomentan suxeitos dimisionarios, e unha cidadanía que se desentende sostén un panorama pouco participativo.

Os obstáculos están moi relacionados coa cuestión dos valores. Foron impostos os valores do mercado, bastante contrarios aos da democracia: competitividade fronte a solidariedade e cooperación; gratuidade fronte a interese individual.

A cidadanía é un asunto de dereitos e –case máis– de responsabilidades, que na realidade son exercicio e gozo de poder e de dereitos. Capella sostén que os cidadáns servos (termos contraditorios) son os suxeitos de dereitos sen poder. O poder (cidadán) tírannolo e abandonámolo: niso poden resumirse os obstáculos para a democracia.

Das condicións obxectivas

- As **desigualdades reais** e efectivas que contradín a igualdade que proclama o discurso: non son posíbeis as relacións de igualdade entre quen están en posicións desequilibradas con relación a poder, acceso a recursos, coñecementos, etc.
- A **falta de mecanismos** que garantan canais efectivos de participación. Votar é unha forma de expresar opinións e preferencia, mais existen moitas outras, ou hai que inventalas, para que as opinións e preferencias de todas as persoas inflúan realmente nos asuntos que son de todos.
- **Novas formas de dominio**, de control da poboación, en que funcionan con eficacia os "medios de creación de sentimentos de carencia" (publicidade, en sentido moi amplo): da prohibición a pensar distinto ao pensamento único. Existen formas máis sutís de limitar a liberdade que a censura, que se centran en coartar os puntos de vista e presentar a variedade e a diferenza como un problema.
- **Usurpación do poder das** institucións democráticas, a favor das grandes corporacións, mediante medidas lexislativas que antepoñen os seus intereses aos dereitos da cidadanía.

Dos suxeitos

- **Absentismo** nas cousas que nos atinxen, que son todas as que teñen que ver co ben común. Isto significa reducirse ao estrito terreo do privado no referente á **acción**; non investir tempo, recursos de calquera tipo, imaxinación e medios no que é común.
- **Ignorancia** do que ocorre nun espazo polo cal somos responsábeis. As novas formas de dominio de mentes e conciencias encontran terreo fértil nunha poboación que, literalmente, se desentende do espazo público, cada vez máis borrado e invadido por asuntos privados, mesmo íntimos, que só deberían interesar aos protagonistas, como fica ben claro na programación das cadeas de televisión e nos índices de audiencia. Nun mundo no cal sobreabunda a información, somos responsábeis por como alimentamos o **pensamento**, de que fontes nos informamos, porque unha determinada maneira de pensar conduce a unha determinada forma de actuar.
- **Indiferenza**, porque a **sensibilidade** tamén se educa. Temos os sentidos máis ou menos espertos para determinadas cousas, dependendo, sobre todo, dos ámbitos en que nos movemos, de que e de quen nos son próximos ou alleos. Aquí radican en gran medida todas as formas de desentendemento da corresponsabilidade como cidadáns e cidadás. Como di un proverbio árabe, "quen quere facer algo, encontra un medio; quen non quere facer nada, encontra unha escusa".

Ámbitos de participación

"A cidadanía", escriben Herrera e Rodríguez, "é a posibilidade e a capacidade de construír e usar medios democráticos para exercer a liberdade en diferentes contextos espaciais".[5] A democracia non pode ser reducida ás marxes do terreo político –sendo este moi importante– nin ao mero acto de votar periodicamente. Non é posíbel ir pola vida de cidadán ou cidadá, e desentenderse dos demais ámbitos. En definitivo, estamos a falar dun modo de proceder que "permite que todos teñan poder sen que ninguén sexa dominado".

A resposta á pregunta sobre en que espazos se debe participar democraticamente é simple: todos. Con todo, á condición de saber distinguir uns dos outros e estabelecer regras de xogo apropiadas. Sexa como for, se participar é responsabilizarse, ningún ámbito pode ficar á marxe: familia, grupos de amigos, grupos de pertenza, centro académico, traballo, etc.

5 AGUILAR, T. e CABALLERO, A. (ed.): *Campos de juego de la ciudadanía.* El Viejo Topo. Barcelona, 2003.

A cidadanía apréndese

A cidadanía é un proceso, o que significa, por un lado, que as súas exixencias non son invariábeis no tempo, senón que van aumentando progresivamente; por outro lado, que hai que aprender a exercela, precisamente exercéndoa.

A educación cidadá abarca todos os terreos, inclusive o das **percepcións** e **avaliacións**, que se verifican nas nosas accións.

Apréndese, como ben di Adela Cortina, "por degustación. Axudar a cultivar as facultades (as intelectuais e as relacionadas cos sentidos) necesarias para degustar os valores cidadáns é educar na cidadanía local e universal".[6]

Require, pois, un **contorno** e unhas **estruturas**, se non plenamente participativas, si en proceso de selo.

Require uns métodos participativos, porque caso contrario a "degustación" será imposíbel.

Significa, evidentemente, a aprendizaxe de metodoloxías e procedementos, mas, sobre todo, significa a degustación duns valores que son as pedras angulares da cidadanía, e que por súa vez son froito do longo proceso de aprendizaxe da sociedade:

- **Liberdade**, en todos os sentidos: participación nos asuntos públicos, independencia e autonomía para ter criterios propios e poder rexerse por eles (moral autónoma).
- **Igualdade** de dereitos, de oportunidades, de prestacións e, sobre todo, de dignidade non debilitada por diferenzas de ningún tipo.
- **Respecto**, que é un valor activo, un xeito de se relacionar interpersoal e socialmente, máis alén da pasiva tolerancia que vive e deixa vivir, sen se comprometer co outro.
- **Solidariedade**, non en sentido restritivo, que se traduce en corporativismo, senón entendida como "facer corpo" con outros, comprometerse no proxecto común que, nunha cidadanía cosmopolita, é o ben común e non coñece exclusións.
- **Diálogo**, que é o modo de relación que corresponde a unha sociedade democrática de iguais: a busca cooperativa do verdadeiro e do xusto.
- **Resistencia**,[7] virtude cívica por excelencia, que é o contrario de se someter: oporse aos poderes abusivos con métodos non violentos, negándolles todo o apoio e colaboración.

6 CORTINA, Adela: *Ciudadanos del mundo. Hacia una teoría de la ciudadanía.* Alianza. Madrid, 2014.
7 Máis informacións sobre este tema no dossier do *Global express* "Dereitos moi frustrados", cadro "Resistencias cidadás": http://www.kaidara.org/es/dereitos-moi-torcidos.

Un mundo feliz?

A novela *Un mundo feliz* (Aldous Huxley) retrata cómo sería unha sociedade sen conflitos: persoas adaptadas, de desexos, pensamentos e accións uniformes e controlados. O conflito non goza de boa prensa porque a miúdo se confunde coa violencia, aínda que non ten nada a ver. O conflito é connatural aos seres humanos, xa que se pode definir como a interacción de persoas ou grupos sociais que teñen obxectivos incompatíbeis, ou percibidos como incompatíbeis. E se algún trazo comparten os seres humanos é a variedade.

Demasiado a miúdo a resposta é a violencia, que non só é inmoral, senón inútil, se o que se quere é resolver, ou polo menos xestionar, conflitos. Con medios violentos non se persegue resolvelos, senón anulalos, facendo desaparecer o contrario.

Hai, porén, outras forma de afrontalos, conceptual e practicamente, que aproveitan a súa enorme utilidade "para potenciar e dar sentido a un modelo de cidadanía activo e emancipador", e que significan "recuperar o conflito como un lugar de construción pública da cidadanía". (Pedro Sáez)

Tamén se aprende a non considerar nin afrontar os conflitos de forma negativa (en primeiro lugar, desandando o camiño percorrido durante séculos en sentido contrario). Existen métodos (tomada de decisións, negociación, construción de consensos, mediación, etc.) e moitas iniciativas en marcha. Apoialas, alimentalas, difundilas, empurralas é unha recomendábel forma de contribuír para construír unha nova cidadanía, un modelo de convivencia, de relacións interpersoais, económicas, sociais e políticas cooperativas e non competitivas, sen excluídos nin mecanismos de exclusión. Isto é, de xente que decide, negocia e acorda, non que se somete ou domina.

A campaña Xustiza Fiscal, un exercicio de participación cidadá

"Se os de abaixo se moven, os de arriba caen"

Millares de dominicanos e dominicanas concentráronse no domingo 11 de novembro de 2012 no Parque Independencia, un lugar emblemático por ser onde se proclamou a emancipación do país hai case 170 anos. Culminaban así unha semana de mobilizacións para tentar parar unha reforma fiscal que consideraban inxusta e abusiva. A fiscalidade parece un asunto só para especialistas porque acostuman explicárnola cunha linguaxe incomprensíbel para a xente corrente, mais todas esas persoas saíron á rúa porque comprenderon que na realidade **afecta decisivamente a vida cotiá de todas as persoas**.

Vídeo da mobilización da campaña Xustiza Fiscal:

www.youtube.com/watch?v=GvYcyORzbSU

Para entender o proceso hai que remontar a 2003, cando unha reforma tributaria saqueou os bolsos da poboación para cubrir unha fraude bancaria. Baninter, un banco privado, declarouse en bancarrota, colapsando a economía dominicana e empurrando un millón de persoas á pobreza. A resposta do Goberno foi asumir a fraude publicamente, o que xerou unha gran débeda e unha reforma tributaria que afectaría fortemente a cidadanía. Como o tema non facía parte das preocu-

pacións cotiás da poboación, non ocorreu nada.

Pareceu que non ocorreu nada; só o pareceu, porque a partir de entón **algunhas organizacións comezaron a traballar nunha proposta tributaria que non recaese sobre o 20% máis pobre** e que recadase diñeiros públicos para enfrontar as débedas, ao mesmo tempo que aumentase o investimento social (educación, saúde, etc.).

O traballo de base continuou ao largo dos anos, até que en 2010 unha gran mobilización social en torno da lei de investimento en educación, coñecida como a *mobilización de 4%* ou dos *parasoles amarelos,* conseguiu que, por unha preocupación tan concreta como a educación pública, toda a sociedade se unise para esixir un investimento responsábel dos seus impostos. **A presión cidadá conseguiu que todos os candidatos ás eleccións realizadas en 2012 abordasen o investimento en educación nos seus programas** de goberno, e que o actual presidente, ao asumir o cargo, duplicase este aspecto do orzamento.

En 2012, a poboación volveu lanzarse ás rúas cando descubriu que o Goberno gastara durante as eleccións 8% do seu PIB, ademais do que xa aparecía nos orzamentos públicos. A proposta do executivo era outra reforma fiscal para cubrir a débeda e os dominicanos, agora

xa concienciados desde había años sobre a importancia duns impostos xustos e progresivos, non estiveron dispostos a aceptar as medidas. "Dime quen están presos e despois fálame de impostos", dicía unha pancarta. Coa campaña **Xustiza Fiscal**, apoiada entón por Oxfam e por decenas de movementos cidadáns, dixeron non e pediron o castigo dos responsábeis.

O Goberno acabou aplicando a reforma, grazas á súa maioría no Congreso, mais a xente non ficou quieta, reforzando o traballo de incidencia a longo prazo. As mobilizacións conseguiron unificar as demandas de varios sectores en torno da esixencia dunha fiscalidade xusta. E **conseguiron algo de moita transcendencia: que amplos sectores da cidadanía fosen conscientes da súa responsabilidade e do seu poder e pasasen á acción** ("Se os de abaixo se moven, os de arriba caen", proclamaba unha pancarta), con todos os medios ao seu alcance (**"Non subestimen o poder dunha xuventude educada e con smartphones"**, avisaba outra).

globalexpress

Global express pretende xerar preguntas entre os alumnos e as alumnas sobre o que contan os medios de comunicación. Trátase de promover unha visión crítica da realidade, que lles permita comprender o estado do mundo e, en especial, a situación do mundo en desenvolvemento.

Dossier informativo: **Araceli Caballero, Mireia Claverol e Marga Florensa**

Deseño e edición: **Estudi Lluís Torres**

Ilustración da capa: **Xavier Gàndara, Peix**

Corrección lingüística: **Albert Nolla**

Coordinación: **Begoña Carmona**

Tradución: **Mário Herrero**

Para saber máis...

Outros *Global express*

- A rebelión das prazas
  http://www.kaidara.org/es/la-rebelion-de-las-plazas
- Dereitos moi frustrados
  http://www.kaidara.org/es/lo-que-nuestra-nevera-esconde

Libros e folletos

- **ARANGUREN, Luis A. e outros:** *El proceso de globalización mundial. Hacia la ciudadanía global.* Doc. Intermón. Barcelona, 2000.
- **CORTINA, Adela:** *Ciudadanos del mundo.* Alianza Editorial. Madrid, 2014.
- **GEORGE, Susan:** *Los usurpadores. Cómo las empresas transnacionales toman el poder.* Icaria. Barcelona, 2015.
- **OLLER, Mª Dolores:**
  - *"Ante una democracia de 'baja intensidad'. La democracia a construir".* Cuadernos CiJ, nº 56. Barcelona, 1994.
  - *"Un futuro para la democracia. Una democracia para la gobernabilidad mundial".* Cuadernos CiJ, nº 115. Barcelona, 2002.
- **PETRELLA, Ricardo:** *El bien común. Elogio de la solidaridad.* Debate. Madrid, 1997.
- **SEMINARIO DE EDUCACIÓN PARA A PAZ:** *Educar en y para los Derechos Humanos.* Los libros de la Catarata, Madrid, 1996.

Filmes

- ***A estratexia do caracol.*** Sergio Cabrera. Colombia, 1994. 107 min.
- ***Esta terra é miña.*** Jean Renoir. Estados Unidos, 1943. 103 min.
- ***O gran ditador.*** Charles Chaplin. Estados Unidos, 1940. 124 min.
- ***Kiriku e a bruxa.*** Michel Ocelot. Francia-Bélgica-Luxemburgo, 1998. 71 min. Animación.
- ***Pride.*** Matthew Warchus. Reino Unido, 2014. 120 min.

Páxinas web

- www.attac.es
- www.nodo50.org
- http://democraciaabierta.blogspot.com.es/
- www.ahoratudecides.es/
- www.forumsocialmundial.org.br
- https://alterglobalizacion.wordpress.com/foro-social-mundial-wsf/
- www.infoelectoral.mir.es

Visita a nosa web e descarga o Global express!

www.kaidara.org

n. 20 Dereitos sociais
n. 19 Sistema alimentario
n. 18 Revoltas sociais
n. 17 Crise económica global
n. 16 Cumio de Copenhague
n. 15 Agrocombustíbeis
n. 14 Consumo
n. 13 Turismo
n. 12 Petróleo
n. 11 Pobreza

n. 10 Mudanza climática
n. 09 Emerxencia e solidariedade
n. 08 Xogos Olímpicos
n. 07 Democracia
n. 06 Armamentismo
n. 05 África e seca
n. 04 Irak
n. 03 Cumio da Terra
n. 02 Arxentina en crise
n. 01 Afganistán

OXFAM Intermón

MOVEMENTO POLA EDUCACIÓN TRANSFORMADORA E A CIDADANÍA GLOBAL

cooperación española

*"Esta publicación foi realizada co apoio financeiro da Axencia Española de Cooperación Internacional para o Desenvolvemento (AECID), con cargo ao Convenio **"Movemento pola educación transformadora e pola cidadanía global no ámbito da educación formal (código: 14-CO1-642)".** O contido da referida publicación é responsabilidade exclusiva de Oxfam Intermón e non reflicte necesariamente a opinión da AECID".*